

ЗАШТИТА НЕМАТЕРИЈАЛНИХ КУЛТУРНИХ ДОБАРА

Резиме

У свијету је општеприхваћена савремена дефиниција музеја (ИКОМ-ов етички кодекс) као установа које се баве покретним културним добрима, како оним добрима која су дјело човјека – тако и природе; исто тако и материјалним културним добрима као и нематеријалним културним добрима. Велики број земаља већ је прихватио Унескову конвенцију о заштити нематеријалне културне баштине 2003. године.

Поставља се питање шта све представља нематеријално културно наслеђе, може ли се оно подијелити на покретну и непокретну баштину о којој би се бринули музеји и заводи за заштиту, као и питање категоризације оваквих културних добара. Заштита нематеријалног културног и природног наслеђа, категорисаног и некатегорисаног, дакле, мора бити заједничка брига и музеја и завода. У тој подјели музејима би припала брига о покретним културним добрима и нематеријалним категоријама везаним за њих, док би се заводи бринули о непокретним добрима ове врсте и законодавство.

У времену док није била прихваћена поменута Конвенција о заштити нематеријалне културне баштине на нивоу Уједињених нација 2003. године, музеји су се такође у извјесној мјери бавили проучавањем и заштитом нематеријалне баштине. То се углавном чинило у оквиру музејских дисциплина као што су етнологија и историја, где је усмена традиција по класичној дефиницији увијек била равноправна са писаним и материјалним историјским изворима.

Нематеријална културна добра обухватила би следећа подручја заштите:

- Усмена предања, развој језика и друго
- Свеукупну изведбenu умјетност, од традиционалне музике, игара, представа
- Обичаје, обреде и свечаности
- Знања и вјештине везане за природне појаве и космос
- Традиционално привређивање и умјетничко стваралаштво

Нематеријалну културну баштину, дакле, представљају: вјештине, знања и умјећа везана за материјално и духовно стваралаштво, као и инструменте, предмете, рукотворине и културне просторе повезане са нематеријалним културним наслеђем. Активностима на заштити ове врсте баштине обезбјеђује се: преношење знања са генерације на генерацију, константно поновно стварање у заједницама и групама као њихов одговор на своје окружење и своје међусобно дјеловање; да обезбиједи групи осјећај идентитета и континуитета, да промовише поштовање културне разноликости и људске креативности у складу са људским правима и поштовањем између различитих заједница, а у складу са одрживим развојем.

Циљ заштите нематеријалног културног наслеђа подразумева: идентификовање, документовање, истраживање, очување, заштиту, промоцију и повећање вриједности путем преношења на млађе генерације кроз формално и неформално образовање, као и ревитализацију разних облика нематеријалних културних добара.

Прихватањем помињане конвенције и формално би се заокружило поље рада установа заштите културних добара и у Републици Српској.

Епохалне промјене на почетку 3. миленијума, након прихватања фасцинантних достигнућа тзв. треће индустријске револуције, имају свој адекватан одраз у духовној сфери и завршним процесима глобализације. У складу са тим, Организација уједињених нација (ОУН) је на приједлог своје Комисије за образовање, науку и културу (УНЕСКО) на засједању у Паризу 17. септембра 2003. године донијела **Конвенцију о заштити нематеријалне културне ба-**

штине. На тај начин, и у формалном погледу, нематеријална културна баштина изједначена је са материјалном културном баштином (културним наслеђем), па се под појмом културно добро (покретна и непокретна културна добра, материјална и нематеријална, дјело човјека или природе) тек сада могу третирати практично сви сегменти културе.

Култура ионако обухвата скуп свега оног што је људско друштво постигло и остварило у области производње, друштвене и духовне дјелатности, али и свега онога што човјека чини бољим, тј. **уљуднијим-цивилизованијим-културнијим.** По свјетски признатој дефиницији у "Енциклопедији Британици", култура представља интегрисани образац људског знања, вјеровања и понашања којим људски род учи и преноси тај образац на сљедеће генерације. Постоје бројне подјеле културе, али се чини да су тек сада установе за заштиту покретних и непокретних споменика културе (културних добара) добиле своју завршну надоградњу – уврштавањем нематеријалних културних добара. На овај начин поменути установе (музеји и заводи за заштиту споменика културно-историјског и природног наслеђа) су у потпуности комплетирали свој задатак и мисију, практично **за све облике културног стваралаштва**, а тиме и културе уопште.

Иначе, поред материјалне културе, култура у ужем смислу садржи сљедеће категорије: језик, идеје, вјеровања, обичаје, табуе, обреде, церемоније, симболе, кодове, институције, употребу алата, техничке вјештине и умјетничка дјела лијепих вјештина. Сви наведени сегменти културе могу се подвести под израз нематеријално културно наслеђе, односно нематеријална културна добра. Стављање у задатак музеја комплетне бриге и за материјална и за нематеријална културна добра произведена од човјека или природе, **употпуниће улогу музеја као темељних храмова укупне културе**, односно свих муза бога Зевса и богиње Мнемозине.¹

Међународна организација музеја ИКОМ је на својој 21. генералној скупштини одржаној у Сеулу 8. октобра 2004. усвојила нови Етички кодекс, у складу са горе поменутиим епохалним достигнућима. На овај начин музејима је враћена изворна улога **храмова културе и укупног памћења човјечанства**, слично Александријском музеју, али на савременим основама и сазнањима.² Тек сада и званично музеји имају задатак да се баве разним аспектима културе као што су: спортска, здравствена, политичка, радна, техничка или вјерска култура, култура толеранције, култура породичних односа, друштвеног организовања, просторног насељавања, становања или саобраћајна култура, као и култура понашања према вишим и нижим културним групама, култура комуникације међу људима, култура одијевања, исхране, личне хигијене, интимног живота, или пак култура коришћења слободног времена, или еколошка култура нпр.

У свијету је већ општеприхваћена **савремена дефиниција музеја** (ИКОМ-ов етички кодекс) као установа које се баве покретним културним добрима, како оним добрима која су дјело човјека – тако и природним; исто тако и материјалним културним добрима као и нематеријалним културним добрима.³ Ве-

¹ G. Bazin, *The Museum Age*, Bruxelles, 1967.

² Peter von Mensch, *Museology as a Scientific Basis for the Museum Profession*, Amsterdam 1989, 85–95.

³ Мирко Бабић, Менаџмент малих музеја у времену транзиције, *Музеји*, бр. 1, Београд, 2008, 57–75.

лики број земаља већ је прихватио и УНЕСКО-ву конвенцију о заштити нематеријалне културне баштине из 2003. године. Поставља се питање шта све званично представља нематеријално културно наслеђе, може ли се оно подијелити на покретну и непокретну нематеријалну баштину о којој би се бринули музеји и заводи за заштиту, као и питање категоризације оваквих културних добара. Заштита нематеријалног културног и природног наслеђа, категорисаног и некатегорисаног, дакле, мора бити **заједничка брига и музеја и завода**. У тој подјели музејима би припала брига о покретним културним добрима и нематеријалним категоријама везаним за њих, док би се заводи бринули о непокретним добрима ове врсте и законодавством.⁴

У времену док није била прихваћена поменута Конвенција о заштити нематеријалне културне баштине на нивоу Уједињених нација 2003. године, музеји су се такође у извјесној мјери бавили проучавањем и заштитом нематеријалне баштине. То се углавном чинило у оквиру музејских дисциплина као што су етнологија и историја, гдје је усмена традиција по класичној дефиницији увијек била равноправна са писаним и материјалним историјским изворима. Поље дјеловања музеја данас би се практично проширило, нпр. у категорији изворног народног стваралаштва, као најбитније карике у ланцу опште културе, бар на 10 категорија:

1. Изворно музичко стваралаштво: вокално (мушко и женско, појединачно и групно, и по разним узрасним и социјалним категоријама), инструментално (појединачно и оркестри, по истим категоријама) и вокално-инструментално
2. Популарна народна кола и плесови (без кореографа)
3. Традиционалне друштвене игре и спортови (нпр. прстенање, хајдучке дисциплине, сеоске олимпијаде...)
4. Израда предмета свакодневне употребе (кућни мобилијар, посуђе, алат...) рукотворине кућне радиности (сувенири...) и примјенењена умјетност
5. Израда народних ношњи и тканина
6. Израда традиционалних, природних и еколошки исправних јела и пића, и организовање традиционалних облика друштвеног живота (моба, прело, сијело...)
7. Традиционална медицина, пчеларство, сакупљање и припрема љековитог биља
8. Традиционална архитектура, хортикултура, уређење простора и екологија
9. Такмичење у знању и народним умотворинама (приче, шале, имитације, скечеве, досјетке, народна епска и лирска поезија и проза, здравице...)
10. Учесће у јавном руралном и урбаном животу и његовање народних обичаја и вјеровања (обиљежавање историјских мјеста, догађаја и јубилеја; окупљања о празницима, прославама, сеоским вашарима и молитвама...).

Нематеријална културна добра по Конвенцији о заштити нематеријалне културне баштине обухватала би и званично сљедећа подручја заштите:

- Усмена предања, развој језика и друго
- Укупну изведбену умјетност од традиционалне музике, игара, представа
- Обичаје, обреде и свечаности

---

⁴ Tomislav Šola, *Essays on Museums and Their Theory*, Helsinki, 1997.

- Знања и вјештине везане за природне појаве и космос
- Традиционално привређивање и умјетничко стваралаштво.

Нематеријалну културну баштину, дакле, представљају: вјештине, знања и умјећа везана за материјално и духовно стваралаштво, као и инструменте, предмете, рукотворине и културне просторе повезане са нематеријалним културним наслеђем. Иначе, највећи дио нематеријалне баштине посредно је везан за материјална културна добра, као што су предмети везани за обичаје и вјеровања, културу становања и опхођења међу људима, културу понашања, одијевања и прехране и низ других одлика и особина друштвеног живота... попут начина обраде материјала и израде предмета материјалне културе, настамби и грађевина, насеобина и градова".⁵

Ова нематеријална културна баштина преноси се из нараштаја у нараштај, а друштвене групе и заједнице њу стално изнова стварају као одговор (интеракцију) на своје окружење, као и своју интеракцију с природом и својом прошлошћу, а што им пружа осјећај идентитета и континуитета културе. На овај начин развија се поштовање културних разноликости и људске креативности, али само оне нематеријалне културне баштине која је у складу са општеприхваћеним људским правима и потребама узајамног поштовања међу заједницама, групама и појединцима у складу са повељама УН и у складу са одрживим развојем.⁶

Активностима на **заштити ове врсте баштине** обезбјеђује се: одрживост нематеријалне културне баштине, њено идентификовање, документовање, истраживање, очување и заштита, те преношење знања са генерације на генерацију путем формалног или неформалног образовања. Ове активности подразумијевају и константно поновно стварање у заједницама и групама као њихов одговор на своје окружење и своје међусобно дјеловање, као и ревитализацију разних облика те баштине. Циљ заштите нематеријалног културног наслеђа управо се састоји у томе.

На нивоу УНЕСКО-а већ постоји Међувладин одбор за заштиту нематеријалне културне баштине, у који су именоване особе квалификоване за различита подручја нематеријалног културног наслеђа. Овај одбор прати провођење конвенције о заштити нематеријалне културне баштине, издаје препоруке о мјерама за њену заштиту и коришћење средстава посебног фонда. Поменути одбор може да ангажује и друге стручњаке као своје савјетнике, како би осигурали заштиту најразноликијих облика нематеријалне културне баштине. Њихов задатак је да трагају за разним елементима нематеријалног културног наслеђа, да изврше њихову идентификацију и дефиницију у разним крајевима свијета, а **у циљу састављања пописа и листе нематеријалне културне баштине.**

Једна од главних функција ових званичних одбора јесте и ширење свијести о заштити нематеријалне културне баштине и њеној примјени у разним еколошким, просторним и урбанистичким плановима, Задатак им је и

⁵ Dr. sc. Ivo Maroević, *Povezivanje muzeologije i nematerijalne baštine protiv tradicionalnog muzeja (ili: Vraćamo li se izvornom muzeju?)*, Osiječki zbornik, 26, Osijek, 2002, str. 241.

⁶ Gerald Mat, Tomas Flac, Judita Laderer, *Menadžment muzeja (umetnost i ekonomija)*, Clio, Beograd, 2002.

стварање услова за јачање институција за обуку у подручју управљања нематеријалном културном баштином, као и институција за документовање нематеријалне културне баштине. На тај начин осигураће се поштовање и подизање вриједности нематеријалне културне баштине у свакој друштвеној заједници, као што је нпр. заштита природних простора или меморијалних мјеста, о чему ће бити едукована шира јавност.

Циљ оваквих активности јесте прављење репрезентативне листе нематеријалне културне баштине човјечанства, са категоријама и препорукама активности за њену заштиту. Ова листа ће подразумевати и раније проглашена ремек-дјела усмене и нематеријалне културне баштине човјечанства прије ступања на снагу ове Конвенције. У том смислу вршиће се међународна сарадња у циљу помоћи државама потписницама у њиховом настојању да заштите нематеријалну културну баштину. Посебно ће се пазити да се не угрозе суштински национални закони обичајног права и праксе у појединим државама, али ће се сугерисати да је заштита нематеријалне културне баштине **од општег интереса за човјечанство**. У циљу хитне заштите угрожене баштине као и едукације потребних кадрова, формиран је Фонд за заштиту нематеријалне културне баштине, а за његово попуњавање предвиђен је исти постотак за све чланице.

Прихватањем помињане Конвенције и формално би се заокружило поље рада установа заштите културних добара и у Републици Српској. Иначе, Конвенција о заштити нематеријалне културне баштине почива на неколико темељних аката Организације уједињених нација, а нарочито на Општој декларацији о људским правима из 1948, на Међународном споразуму о економским, социјалним и културним правима из 1966, те Препоруци УНЕСКО-а о заштити традиционалне културе и фолклора из 1989, као и Општој декларацији УНЕСКО-а о културној разноликости из 2001. године. Узета је у обзир очигледна међузависност нематеријалне културне баштине, материјалне културне баштине и природне баштине, а запажен је и негативни феномен нетолерантности са тенденцијама угрожавања па и нестајања нематеријалне културне баштине доброг дијела човјечанства. Прихватањем ових принципа одлучно се помаже заштита постојећег нематеријалног културног наслеђа, подржава људска креативност и охрабрују културне разноликости како је то и предвиђено Конвенцијом о заштити свјетске културне и природне баштине из 1972. године. Ово се чини и из потребе да се изгради већи ниво свијести (посебно код млађих нараштаја) о важности нематеријалне културне баштине и како би се афирмисала проглашена ремек-дјела усмене и нематеријалне баштине човјечанства као чинилац у зближавању људи, међусобне културне размјене и разумијевања међу заједницама.

Прихватањем Конвенције о заштити нематеријалне културне баштине музејске установе широм свијета и формалноправно употпуњавају ово значајно поље свога рада. Иначе, потпуна савремена дефиниција музеја по ИКОМ-овом Етичком кодексу из 2004. гласи: "Музеј је непрофитна, стална установа у служби друштва и његовог развоја, отворена за јавност; која набавља, конзервира, истражује, саопштава и излаже у сврхе проучавања, образовања и уживања материјалне и нематеријалне доказе о људима и њиховом окружењу". Дакле, темељне музејске функције су заштита-истраживање-комуницирање, а за

разлику од завода за заштиту споменика културно-историјског и природног наслеђа који првенствено брину о прописима и категоризацијама непокретних споменика, музеји се брину првенствено о покретном категорисаном и некатегорисаном културном наслеђу, и материјалном и нематеријалном.

У европској музејској пракси вијековима је темељена традиција сабирања експоната материјалне културе у најширем значењу те ријечи, почев од ренесансе, са "првим" музејима у којима су **сакупљане природне ријеткости и умјетничке ријеткости**.⁷ Међутим, веза између материјалног и нематеријалног није никада до краја прекидана и због основних постулата хришћанске религије по којима је "ријеч постала тијело", тј. логос је отјелотворен појавом Христа. Дакле, музеји су били конципирани у циљу повећања знања о природи и човјеку на темељу реалних свједочанстава материјалног свијета, али тумачење експоната било је исто толико важно као и његова материјална појава. Музеји су тако до данас били својеврсни кабинети ријеткости, али и позорница на којој је вршено повезивање музејског експоната, спајањем материје и духа са људским емоцијама и знањем кроз интерпретацију материјалног свијета.⁸

Дакле, савремени тренд глобализације није мимоишао ни музејске установе, а доживљај и интерпретација материјалног свијета прожимају се са нематеријалним значењима и односима између култура и народа. Савремени музеји морају уважавати сву реалност односа материјалног и нематеријалног, а аутентичност музејског предмета по досадашњим европским критеријумима мораће се редефинисати у смислу заједничких критеријума за листу свјетске културне баштине. На овај начин европски музеји се и званично враћају **идеји хеленистичког музеја** који се изворно сматрао домом муза и храмом памћења као божанске категорије.

Заштита нематеријалне културне баштине у музејима данас је олакшана и примјеном различитих медија за документовање и чување појединих облика те врсте културне баштине. Ови медији омогућавају и реконструкцију одређених облика наматеријалног културног наслеђа на музејским изложбама или пак одржавањем музејских радионица за посјетиоце, али и у оригиналном амбијенту одређене популације. Коначни циљ бриге и чувања нематеријалне баштине и јесте подстицање интереса људи да се њоме и даље користе и у њој проналазе дио сопственог идентитета, али и идентитета других социјалних група у музеолошком контексту.

Научни приступ у проучавању нематеријалног културног наслеђа не разликује се битно од проучавања материјалне културе, иако се у музеолошком контексту презентација нематеријалне баштине јавља у другим облицима. Осим тога, различити облици нематеријалне баштине су повезани са материјалном баштином путем музејских изложби или конкретних музејских догађаја комуницирања са њом (представе, учешћа у обредима, играма, збивањима, радионицама за традиционалне занате). Све то што је нематеријална баштина презентује се, дакле, у музеолошком материјалном контексту.

Дакле, ширењем поља рада музеја на прикупљање, заштиту, проучавање и презентацију нематеријалне баштине (равноправно са материјалном) отвара

⁷ Миодраг Јовановић, *Музеологија*, Београд, 1976.

⁸ Ž. Košćević, *Muzej u prošlosti i danas*, Zagreb, 1977.

се нова страница у историји музеја, па ће музеји у будућности кренути путем интегрисања материјалне и нематеријалне баштине универзалног свијета.⁹ На овај начин поново се затвара круг активности и суштине музеја која се усмје-рава на поштовање разноликости свих различитих културних традиција и то-леранције, као и уважавања свачијег права на сопствену баштину. Ова тен-денција је до сада била видљивија у етнографским музејима па и у историјс-ким, док је мање била видљива у археолошким, природњачким, умјетничким или техничким музејима.¹⁰ Једно вријеме ће можда постојати нејасноће код неких људи о овом новом-старом значењу појма музеј, али музеологија тиме отвара **ново поглавље** у бризи за очување културне баштине.

---

⁹ Петер Ковачич Першин, *Културна политика у процесима глобализације*, Српска вила 21, Би-јељина, 2005, 145–151.

¹⁰ Museums as places of reconciliation, *8 th Colloquium of the International Association of Museums of History*, Belgrade, september 24–27, 2008.